

vasi in Prečni – z naslovom *Kapelice in znamenja na območju občine Straža* je zaslužna Marija Ana Kranjc. Na območju župnije Vavta vas izpostavlja devet kapelic in kužno znamenje na Straški gori. Kot poudarja avtorica, so kapelice skromne, a kljub temu urejene in vzdrževane ter s svojo prisotnostjo spominjajo in opominjajo na bogato dediščino naselja.

Neprecenljiv del kulturne dediščine je sakralna dediščina, saj priča o povezanosti ljudi z vero. Opis sakralne dediščine sta ustvarila Marinka Dražumerič in Robert Peskar v prispevku *Sakralna dediščina v občini Straža*, v katerem se srečujemo z izčrpnim opisom cerkva v občini Straža z vidika njihovega nastanka, stavbne zgodovine, likovnega okrasja in širšega umetnostnega pomena.

Julijana Visočnik je zbornik dopolnila s prispevkom *Začetki župnije Prečna*. Kot pravi na začetku, njen namen ni bil ponavljati vseh že znanih dosežkov in začetkov župnije Prečna iz dosegljive literature, ampak povzeti navajanje iz starejših virov, kjer je bilo to mogoče, ter ga dopolniti in opremiti še s kakšnim novim podatkom.

Opis vikariata Prečna iz leta 1821 je delo Julijane Visočnik in Blaža Otrina. V njem predstavita odgovore vikarja Gregorja Kuralta, napisane na željo ljubljanskega knezoškofa Avgušтина Grubarja. Kakor navajata avtorja, je opis najstarejši zapis zgodovine vikariata Prečna in nazorno predstavlja materialno in duhovno stanje vikariata izpred skoraj dvesto let.

Zgodovina župnije Prečna od 1787 do 1941 je predstavljena v naslednjem prispevku Blaža Otrina. Avtor predstavi obdobje od prehoda vikariata Prečna iz goriške v ljubljansko nadškofijo do nastopa druge svetovne vojne.

Julijana Visočnik je ob razgibanem spletu literature in virov sestavila prispevek *Začetki župnije Vavta vas*. Predstavila je splošen zgodovinski pregled župnije, ki je sodila pod oglejski patriarhat oziroma od leta 1751 goriško nadškofijo.

Župniji Vavta vas Blaž Otrin nameni več prispevkov. Prvi je *Opis vikariata Vavta vas v letu 1821*, v katerem je takratni župnijski vikar Primož Felicijan Smalnikar na željo ljubljanskega knezoškofa Avgušтина Grubarja po točkah opisal vikariat Vavta vas. Naslednji prispevek je *Kratek oris zgodovine župnije Vavta vas 1945–1978*. Tu je avtor predstavil župnijo Vavta vas v obdobju od konca druge svetovne vojne do nastopa župnika Gregorja Dolšaka, ki je nato z župnijo vstopil v samostojno Slovenijo. Še zadnji pogled na Vavto vas isti avtor predstavi v prispevku *Župnija Vavta vas od prehoda v ljubljansko škofijo leta 1787 do začetka druge svetovne vojne*, v katerem je svoj raziskovalni teren razdelil v dve etapi: t. i. jožefinsko obdobje (do konca 19. stoletja) in obdobje duhovne prenoje ter razcveta s prihodom župnika Janka Zakrajščka leta 1897, ki je župnijo razgibal in vanjo vpeljal nove dejavnosti.

Poleg tega je Otrin z Julijano Visočnik izdelal

kronološki okvir in *Seznam dušnih pastirjev v Vavti vasi in Prečni*.

Prispevek Jerneja Marenka, *150 let Župnije Vavta vas*, navajam kot zadnjega v zborniku. Govori o re-vitalizaciji župnijskega pastoralnega sveta (ŽPS), ki je sprejel sklep o praznovanju 150. obletnice ustanovitve Župnije Vavta vas, ter opiše priprave in načrt praznovanj za farni jubilej.

Skozi »analizo« prispevkov smo skušali ugotoviti določene značilnosti nastajanja Straže, pri čemer smo opozarjali tudi na vrzeli, probleme in diskontinuitete v sami genezi naselja. Ob koncu pregleda (ob)širnih prispevkov moramo omeniti, da monografija prihaja na plan v času, ko ob razbohoteni kratkoročni in dolgoročni zgodovini naselja bralcu ponuja veliko opornih točk in različnih perspektiv, s pomočjo katerih lahko zgodovino Straže točkovno, a hkrati asociativno raziskuje vedno globlje. Bralec bo v knjigi lahko našel tudi nekaj prispevkov, ki bodo zanj gotovo izziv, ne samo pri njegovem širokem znanju, ampak tudi pri širjenju strokovnega obzorja nasploh. Natančnejši bralci pa bi utegnili imeti občutek, da nam je nekaj pomembnega vendarle ostalo prikrito, tako je denimo izpadel prispevek o opekarni. Vendar pa je zato, kakor je dejal Stane Granda, »to delo, ki kar kliče po nadaljevanju. Ni zadnja beseda, je prva beseda« in je vsekakor podana kot navdih za nadaljnje raziskovanje.

Ana Marija Blažič

Drago Sedmak: Kronika vasi pod Grmado v letih 1914–1918 / La cronaca dei paesi ai piedi dell'Ermada negli anni 1914–1918. Gorica: Občina Devin Nabrežina, 2014, 215 strani.

Druga izdaja Sedmakove Kronike vasi pod Grmado ni zgolj reprint prve izdaje iz leta 1995, ampak za petino bogatejšo besedilo, ki zaokroža dozdanjsnje ugotovitve in jih dopolnjuje z novimi. Zaslugo nosi urednik monografije prof. Aleš Breclj, ki razširja Sedmakovo študijo, tudi tokrat v obeh jezikih, slovenskem in italijanskem, in nam predstavi dogajanje na skrajnem južnem delu soške fronte med prvo svetovno vojno, tam, kjer se je bojišče dotikalo najbolj severnega dela Jadranskega morja.

Osrednja, pravzaprav nevrvalgična točka tega dela bojišča je bila Grmada, kopasta vzpetina, ki je kljub neizraziti višini (323 metrov) predstavljala okop pred prodiranjem italijanskih čet proti vzhodu. Prav tu se je frontna linija od vstopa Italije v vojno maja 1915 do prelomne bitke pri Kobaridu oktobra 1917 domala zacementirala: v skoraj poltretjem letu je namreč avstro-ogrsko vojska odbila prav vse napade nasprot-

nikov. Če parafraziram naslov znanega Remarquevega romana o prvi svetovni vihri, bi lahko rekel, da v tem času na Grmadi ni bilo nič novega. Vendar ta trditev, podobno kot v romanu (ki opisuje klavnico na flandrijskih poljih), zamegljuje stisko, obup in večkrat brezizhoden položaj vojakov na fronti. Obračun je bil namreč nadvse krvav, saj so tako branilci kot napadalci utrpeli izredno visoke izgube, veliko je pretrpelo tudi krajevno prebivalstvo.

Pravzaprav je bil naslov prve izdaje Kronike vasi pod Grmado v letih 1915–1918 rahlo drugačen od druge. S tem je želel avtor knjige bržkone poudariti, da je bilo leto 1915 zaradi začetka vojaških operacij prelomnega oz. celo usodnega pomena za Primorsko. Naslov druge izdaje pa nakazuje, da so izredne razmere nastopile že prej, z začetkom prve svetovne vojne, ko so vpoklicali pod orožje dobršen del moških. Ne glede na naslov je struktura knjige v obeh izdajah zelo podobna. Tako kot v prvi izdaji je tudi tokrat knjiga razdeljena na dva dela: v prvem opisuje vojaške operacije med vsako od dvanajstih soških bitk, v drugem pa predvsem življenje civilnega prebivalstva pod Grmado, na ozemlju, ki spada danes pod devinsko-nabrežinsko občino. Prav uprava te občine je obkraj izdala knjigo (urednica prve izdaje je bila Vera Tuta Ban), tokrat z namenom, da obeleži 100-letnico izbruha prve svetovne vojne.

Ob začetku vojne so obravnavane vasi pod Grmado spadale v goriško-gradiško grofijo in so bile

razdeljene na dva okraja, sežanskega in tržiškega. Tvorile so pet občin, in sicer Nabrežino; Mavhinje z naselji Cerovlje, Sesljan in Vižovlje; Slivno z naseljem Prečnik; Devin z naselji Štivan, Medjevas in Jamlje (danes del občine Doberdob) in Šempolaj z naselji Praprot in Trnovca. Večina prebivalstva je bila slovenska.

Izbruh vojne je prinesel v te kraje omejitve, kot so racioniranje živil, omejeno gibanje, prehrabni boni, pobiranje kovin ipd. Z vstopom Italije v vojno pa so se obravnavani kraji znašli dobesedno pod udarom. Čez noč so postali neposredno ogroženi, vojne razmere pa so povečale tegobe, kot so bolezni in pomanjkanje. Neugodno je bilo tudi sobivanje z vojaki različnih narodnosti, kultur in navad. Nabrežina, malo industrijsko središče, ki je zaradi razcveta tamkajšnjih kamnolomov do takrat doživljalo svoj vrhunec, je čez noč postala tarča stalnih napadov italijanskega letalstva in težkega topništva, predvsem zaradi železniške infrastrukture in vodovoda, pomembnega za napajanje lokomotiv. Ob železniški progi sta bila tudi bližnja Sesljan in Vižovlje, da ne govorimo o Devinu s starodavnim gradom, ki se je znašel tako rekoč med prvimi tarčami napadov. Zanimivo je, da sta Štivan in Medjevas, oba v neposredni bližini prve frontne črte, v določenem trenutku obstreljevali obe vojskujoči se strani, tudi zato, ker nista imeli popolnega nadzora nad njima. Šempolaj so italijanska letala bombardirala predvsem zaradi pomembne cestne povezave z zaledjem. Druga naselja pa so bila cilj zračnih napadov in obstreljevanja zaradi drugih razlogov: v Mavhinjah in Trnovci so bile, poleg Nabrežine, vojaške bolnišnice, v Sesljanu krajevno vojaško poveljstvo. Neprizadeti pa niso ostali niti kraji Slivno, Cerovlje, Prečnik in Praprot. Vasi v bližini najhujših spopadov so bile ob koncu leta 1917, ko se je težišče vojaških operacij (po prodoru pri Kobaridu) premaknilo precej bolj proti zahodu, skoraj popolnoma razdejane, druge nekoliko manj, s tem da je bilo prebivalstvo evakuirano oz. se je spontano zateklo v zaledje. Knjiga opisuje tri vale beguncev: prvi, neorganiziran, je bil na začetku vojaških operacij spomladi 1915, drugi avgusta 1916 ob padcu Gorice, ko so oblasti poskrbele za evakuacijo dobršnega dela prebivalstva, zadnji pa poleti 1917, ko so italijanske enote spet pritiskale proti vzhodu. Takrat so bile bombardirane tudi vasi, ki niso bile v neposredni bližini frontnih položajev.

Avtor oz. urednik dokumentirano opisujeta uso do številnih beguncev, ki so zapustili domače kraje. Mnogi od teh so našli zatočišče v velikih zbirnih središčih, začeni z Lipnico oz. Wagno na Štajerskem, kjer so bile razmere vse prej kot lahke. Pri tem poudarjata napore slovenskih politikov in predvsem duhovnikov za aprovizacijo teh ljudi, pri čemer izpostavljata zlasti Janeza Evangelista Kreka.

Po začetku vojaških operacij so občinske uprave vasi pod Grmado delovale v omejeni obliki, saj so bili občinski sveti razpuščeni oz. uprave občin preseljene

v zaledje. Na domače ozemlje so se vrnile po preobratu v Kobaridu, skoraj sočasno s prebivalstvom. Kljub razdejanju in temu, da je bilo sila težko vzpostaviti prejšnje življenje, se je prebivalstvo aktivno vključilo v deklaracijsko gibanje: leta 1918 so ga podprli nekateri občinski odbori vasi pod Grmado z izjavami in podpisi, zbranimi med občani.

V primerjavi s prvo izdajo prinaša druga večje podrobnosti in nam nudi vpogled v nekatere epizode, ki jih v prvi izdaji ne najdemo. Ena od teh je vloga pesnika in intervencionista Gabrieleja D'Annunzia pri izdelavi načrta za prodor italijanske vojske pri Devinu maja 1917. Zanimiv je tudi dogodek februarja istega leta, ko je bil pri preizkušanju metalca bomb na Vrtačah pri Jamljah resno ranjen naddesetnik bersaljerjev Benito Mussolini, poznejši Duce. Novi so tudi podatki o nekaterih, tudi znanih domačinih, ki so se znašli v vrtincu vojne.

Medtem ko prva izdaja temelji predvsem na časopisnih virih, upošteva druga obsežnejšo knjižno in siceršnjo literaturo, tudi podatke s svetovnega spleta. Dejstvo je namreč, da so v dveh desetletjih od prve izdaje do danes prišla na dan nova spoznanja, tudi zaradi tega, ker se je znatno povečalo zanimanje za prvo svetovno vojno, predvsem pred okroglo obletnico izbruha. To velja tudi v samih krajih, ki jih knjiga obravnava, kjer so zadnja leta dejavna društva in skupine, ki vneto raziskujejo prvo svetovno vojno. Naj omenim društvo Hermada – Vojaki in civilisti, ki z razstavami v Trnovci (eni od vasi pod Grmado) oz. knjižnimi izdajami prispeva k boljšemu spoznavanju tega obdobja.

Urednik je vključil podatke iz več del, ki so izšla v zadnjih desetletjih, npr. publikacije Vasje Klavore in tržaškega zgodovinarja Roberta Toderia, italijanski prevod knjige kontraadmirala Alfreda von Koudelke kot tudi drugih avtorjev: Orija Di Brazzana, Marka Thompsona, Petre Svolfšak idr. V dobršni meri je upošteval tudi delo Iga Legiša o zgodovini Mavhinj, Cerovelj, Vižovelj in Sosljana, ki je izšlo v samozaložbi leta 2013. Navsezadnje je tudi sam Sedmak kmalu po prvi izdaji nadgradil svojo študijo, saj je s poglavjem o prvi svetovni vojni sodeloval pri snovanju zbornika o zgodovini Nabrežine (prva izdaja leta 1996, druga leta 2006). Vse to je razvidno tudi v opombah, za tretjino obsežnejših v primerjavi s prvo izdajo.

Druga izdaja je bogatejša s slikovnim gradivom. Urednik skuša v njej razčistiti tudi poimenovanje nekaterih krajev, ki se pogosto pojavljajo v zgodovinski pisju. V primerjavi s Klavoro, ki se poslužuje izraza Fajtji hrib (takšen je tudi naslov njegove knjige iz leta 2014), uporablja Fajtov hrib. Domače poimenovanje krajev navaja tudi pri omenjanju drugih bojišč: Debele Griže (ki se v dozdajšnji literaturi pogosto pojavlja kot Sv. Mihael), Martinščine (Sv. Martina) in Griže (Kote 118). Hkrati primerja italijansko in slovensko imenoslovje. Večja zagata se kaže pri naselju

Medjevas (tudi Medjvas oz. Medja vas), ki jo avtor uporablja v prvi od teh oblik, čeprav stroka, predvsem jezikovna, ni poenotena.

Če je zgodovinopisje v preteklosti izpostavljalo nekatere ključne dogodke na soškem bojišču (zavzetje Gorice, prodor pri Kobaridu ipd.), epopejo v visokogorju (Krn, Rombon, Mrzli vrh) in na vršacih okrog Gorice, da ne omenjamo doberdobskega pekla, se zadnja leta kaže zanimanje tudi za druga, mogoče manj znana prizorišča bojev. Eno od teh je prav greben Grmade, pod katero so krvaveli tako vojaki kot civilno prebivalstvo.

Ivan Vogrič

Žiga Herberstein: Gratae posteritati (Ljubemu zanamstvu). Prevedel Matej Hriberšek, spremna besedila prispevali Matej Hriberšek, Dejan Zadavec, Polona Vidmar in Jedert Vodopivec Tomažič. Ptuj: Knjižnica Ivana Potrča; Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2014, 120 strani.

Jesen leta 2014 je knjižne police najbolj zagnanih bibliofilov pri nas obogatila s faksimilirano in študijsko izdajo spisa z v slovenskem in širšem evropskem prostoru pravzaprav malo znanim naslovom *Gratae posteritati*, kar je prevajalec besedila Matej Hriberšek posrečeno poslovenil v *Ljubemu zanamstvu*. Ker je iz povsem razumljivih razlogov pozornost javnosti tako med avtorjevimi sodobniki kot v poznejših stoletjih v glavnem veljala njegovim vtisom iz tedanje Rusije, zbranim v *Moskovskih zapiskih*, je ostala siceršnja obilna avtobiografska tvornost barona Žige Herbersteina precej v ozadju. Da prihaja po dosedanjih le skromnih in bolj ali manj naključnih omembah v literaturi na trg v tako luksuzni izdaji, gre v prvi vrsti zasloga ptujski Knjižnici Ivana Potrča, ki v svojem fondu hrani izvod druge izdaje dela iz leta 1560. Slednji je bil nazadnje last Johanna Josefa Herbersteina, ki ga je na Ptuj očitno prenesel iz knjižnice svojega češkega gradu Vrbičan.

Faksimile so v ptujski knjižnici oskrbeli skupaj z Umetniškim kabinetom Premzl iz Maribora. Ta se je v zadnjih letih že izkazal s podobnimi podvigi. K sodelovanju so bili pritegnjeni štirje mlajši strokovnjaki, ki so Herbersteinov poklon samemu sebi, zaradi katerega si je med drugim prislužil »posmrtno diagnozo« narcisistične osebnosti pri Karlu Ernenklu, osvetlili z različnih vidikov.

Osrednje breme je bilo pri tem seveda na prevajalcu, klasičnem filologu Mateju Hriberšku. *Gratae posteritati* predstavlja namreč pester »čilim« raznovrstnih tekstov. Njihov razpon sega od preproste pro-